

Встановлено, що особливості філософських-релігійно і суспільно-політичних поглядів М. Неплюєва полягали у викритті ним псевдохристиянської сутності російського суспільства, що ґрунтувалося на жорсткій вертикалі держаної влади і цезарепапизмі – підпорядкуванні духовного життя монархові, у порушенні представниками світської та церковної влади християнських заповідей, у відчуженні парафіян від активної участі громади у життєдіяльності місцевої громади і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екземплярський В.І. Пам'яті Миколи Миколайовича Неплюєва. *Праці Київської духовної академії*. 1908. С. 155–170.
2. Мірошниченко Н.О. Педагогічні погляди та освітня діяльність Миколи Неплюєва в контексті розвитку сільськогосподарської освіти (XIX – поч. XX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 13.00.01 / Сумський державний педагогічний університет. Суми, 2015. 293 с.
3. Неплюєв М. Бесіди про Трудове братство. Приватний лист-відповідь священику Іванову. Москва: Преображення, 2011. 408 с.
4. Неплюєв М. Голос віруючого мирянина з приводу майбутнього Собору. *Праці Київської духовної академії*. 1906. № 6. С. 269–305; № 7. С. 393–428.

«ЕМІЛЬ, АБО ПРОВИХОВАННЯ» Ж.-Ж. РУССО ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ ЕПОХИ ПРОСВІТНИЦТВА ФРАНЦІЇ

Кубрак Олег

Сумський національний аграрний університет
старший викладач кафедри правосуддя та філософії

Серед наукової спадщини французького Просвітництва особливе місце займає роман Жан-Жака Руссо (1712 - 1778) «Еміль, або про виховання» (1762), в якому автор відобразив свій загальний світогляд, де педагогіка - важлива сфера соціального життя. Руссо критично переробив досягнення французької педагогіки та педагогічної думки європейської цивілізації починаючи з античності до епохи Відродження та Просвітництва (Сократ, Платон, Катон Старший, Плутарх, Сенека, Д. Локк, Ф. Рабле, М. Монтень, Р. Декарт). Руссоїстська програма виразно нагадує судження М. Монтеня про ненасильницьке виховання, Д. Локка і Ф. Рабле - про фізичне виховання, А. Тюрго - про природну доброту людини, Сен-П'єра - про моральне виховання.

В "Емілі" Руссо показав кастовість, обмеженість, неприродність виховання та навчання у школах того часу, говорив про антигуманність виховання в аристократичному середовищі, де дитина зазвичай перебувала під наглядом гувернера, або в пансіонаті, відірвана від батьків.

Одночасно Руссо на кшталт своєї теорії природного права виклав проект виховання нової людини.

Герой роману Еміль — символ, носій ідеї. Іноді складно пояснити ті парадоксальні ситуації, в які поміщає свого героя Руссо. Подібний прийом допомагає чітко відмежуватися від традиційного виховання та навчання і одночасно прозоріше викласти

власні педагогічні погляди. Тому роман найменше слід розглядати як практичний посібник з виховання.

Вважаючи, що природний стан є ідеалом, Ж.-Ж. Руссо пропонує націлити виховання на такий ідеал, зробивши його природним чи природоподібним. Головним природним правом людини Руссо вважав право на свободу. Ось чому він висунув ідею вільного виховання, яке слідує і допомагає природі, усуваючи шкідливі впливи. У зв'язку з цим Руссо виступав проти авторитарного виховання.

Руссо вважав, що на дитину впливають три фактори виховання: природа, люди, суспільство. Кожен із цих факторів виконує свою роль: природа розвиває здібності та почуття; люди вчать, як ними користуватися; суспільство збагачує досвід. Усі разом ці фактори забезпечують природний розвиток дитини. Завдання вихователя – привести в гармонію дію цих сил. Найкращим вихованням Руссо вважав насамперед самостійне накопичення життєвого досвіду. Достатній запас такого досвіду міг бути придбаний до двадцяти п'яти років, віком змужніння людини, коли вона, будучи вільною, може стати повноправним членом суспільства.

Великий гуманіст виступав за перетворення виховання на природний, активний, сповнений оптимізму процес, коли дитина живе в радості, самостійно слухаючи, відчуваючи, спостерігаючи світ, духовно збагачуючись і задовольняючи спрагу пізнання. Під природним вихованням Ж.-Ж. Руссо розумів розвиток дитини з урахуванням віку, на лоні природи. Спілкування з природою зміцнює фізично, вчить користуватися органами чуття, забезпечує вільний розвиток. При природному вихованні, слідуючи дитячій природі, відмовляються від обмежень, встановлених волею наставника, відчужують від сліпої покори, дотримуються незаперечних природних законів. У цьому відпадає необхідність неприродних, штучних покарань. На зміну їм приходять природні наслідки неправильних вчинків дитини.

Природне виховання, за Руссо, - це цілющий процес, в якому, з одного боку, враховуються дитячі схильності і потреби, а з іншого - не забувається необхідність готувати дитину до суспільних відносин і обов'язків. Внутрішньою мотивацією цього педагогічного процесу стає прагнення дитини до самовдосконалення.

Складовою частиною концепції природного розвитку є ідеї так званого негативного виховання, яке передбачає певні обмеження педагогічного процесу. Так, пропонувалося не поспішати в інтелектуальному та моральному вихованні, відсуваючи досягнення їх головних цілей на пізніші періоди дитинства, отрочество і юність.

У завдання виховання Ж.-Ж. Руссо включив розвиток системи органів чуття як фундаменту формування особистості. Педагог-сенсуаліст вважав, що матеріальною передумовою мислення є сенсорика, яка потребує постійних вправ з раннього дитинства.

Руссо відводив особливе місце фізичному вихованню як засобу гармонізації відносин людини з природою та соціальним оточенням, як фактор подолання згубних нахилів, формування морально чистих ідеалів і помислів, становлення всього організму. Говорячи про фізичне виховання, Руссо відмовляється від ідеї негативного виховання, радячи з раннього віку проводити інтенсивне фізичне загартування дитини, наражаючи його на певний ризик.

Методика та рекомендації щодо фізичного виховання були розраховані на умови життя в середовищі близькому до природи.

Самі ідеї Руссо про трудове виховання та навчання мали новаторський характер. Ручна праця (городництво, столярна, ковальська справа) проголошувалась незамінним

засобом виховання. Ж.-Ж. Руссо був глибоко переконаний, що будь-яка людина може забезпечити собі свободу та незалежність насамперед власною працею. Кожен повинен опанувати якесь ремесло, щоб у майбутньому мати можливість заробляти на життя.

У "Емілі" зроблено спробу виділити основні періоди у розвитку людини до повноліття.

Перший період - від народження до вміння розмовляти. У цей час виховання зводиться переважно до піклування про здоровий фізичний розвиток дитини. На противагу традиціям аристократичного виховання Руссо наполягав на тому, щоб немовля годувала не наймана годувальниця, а сама мати. Детальні рекомендації щодо догляду за дітьми мали на меті загартовування немовляти. Руссо застерігає від спроб форсувати розвиток дитячої мови, вважаючи, що вони можуть призвести до дефектів у вимові. Словниковий запас дитини повинен збігатися з ідеями, що накопичуються ним, і конкретними уявленнями.

Другий період - від появи мови до 12 років. Головне завдання виховання в цей період — створення умов для набуття якомога широкого кола життєвих уявлень щоб допомогти дитині правильно сприймати навколишні предмети та явища. Руссо пропонував комплекс вправ щодо розвитку зору, слуху, дотику. Вважаючи, що до 12 років дитина ще не виходить із "сну розуму", тобто не дозріває до того, щоб здобувати скільки-небудь систематичну освіту. Руссо вважав, що у цьому віці слід навчати без використання книжок. Дитина повинна практично засвоїти елементи різних природних і точних знань. Моральне виховання у ці роки рекомендувалося здійснювати переважно з прикладів, уникаючи моралізаторських розмов. Головне завдання наставника у моральному вихованні дитини до 12 років Руссо бачив у тому, щоб не допускати ситуацій, які провокують дитячу брехню.

Третій період охоплює вік від 12 до 15 років, коли діти сповнені сил та енергії, будучи підготовлені до якогось систематичного розумового виховання. У відборі освітніх предметів Руссо наполягав на навчанні корисним знанням, насамперед природознавства та математики. Вчення має будуватися на основі особистого досвіду та самодіяльності. Руссо відкидав читання дітьми книжок у цьому віці. Єдиний виняток становив "Робінзон Крузо" Д. Дефо. Це пояснювалося тим, що герой роману являв для Руссо ідеал людини, що створила свій добробут своєю працею. А це було співзвучно переконанням французького філософа.

Нарешті, з 15 років до повноліття (25 років) закінчується формування морального образу юнака. У ці роки він знайомиться із встановленнями та звичаями навколишнього суспільства. Моральне виховання набуває практичного характеру, розвиваючи в юнаку добрі почуття, волю, судження та цнотливість. Настає час читання історичних творів (головним чином біографій великих людей епохи античності), оскільки це один з важливих засобів морального виховання. У юнака має вироблятися релігійне почуття в дусі деїзму, ніяк не пов'язане з тією чи іншою конфесією. Лише пізніше, ставши цілком дорослим, людина вільна вибирати віросповідання.

Створений у тиші паризького передмістя, "Еміль" прозвучав подібно до грому, сповіщаючи про неминучу і швидку загибель старого способу життя і виховання. Особливу лють клерикалів і монархістів викликала четверта книга "Емілія", де у розділі "Сповідання віри савойського вікарія" Руссо виступає проти догматів будь-яких релігій та церковних організацій, насамперед проти католицизму.

Почалося шалене цькування Ж.-Ж. Руссо Відразу після появи "Еміль" опинився під заборонаю. Через десять днів після публікації паризький тираж спалили на багатті. Така ж доля спіткала амстердамський тираж першого видання "Емілія". Проти автора було відкрито судову справу. Паризький архієпископ Бомон вніс "Емілія" до списку богохульних книг, які є замахом на основи релігії та держави. Римський папа Клементій XIII надає Руссо анафемі. Не припав до вподоби "Еміль" і багатьом монаршим особам.

Рятуючись від розправи, Руссо шукав і не знаходив постійного притулку у різних кінцях Європи. Він був змушений тікати спочатку до Швейцарії, звідти через Німеччину - до Англії, куди його запросив філософ Девід Юм. Переслідування, життєві тяготи викликали у Руссо душевне захворювання.

Лише 1767 р, після п'яти років вигнання, під чужим ім'ям, Ж.-Ж. Руссо повертається до Франції Тут він завершує свої останні праці ("Сповідь", "Прогулянки самотнього мрійника"), де знову розмірковує про виховання та особливості дитинства.

Ж.-Ж. Руссо розробив струнку програму формування особистості, яка передбачала природне розумове, фізичне, моральне, трудове виховання. Педагогічні ідеї Руссо незвичайні та радикальні для свого часу. І хоча Руссо не зумів порвати з деякими педагогічними забобонами (зокрема, він виступав за обмеження жіночої освіти), його ідеї виявились однією з найбільших вершин людської думки та послужили джерелом оновлення теорії та практики виховання.

Руссо виступив із рішучою критикою станової системи виховання, що пригнічувала особистість дитини. Його педагогічні ідеї пронизані духом гуманізму. Руссо був поборником розвитку у дітей самостійного мислення, ворогом догматики та схоластики. Висунувши тезу активного навчання, зв'язку виховання з життям та особистим досвідом дитини, наполягаючи на трудовому вихованні, Руссо вказав прогресивний шлях удосконалення людської особистості

"Еміль" породив небувалий суспільний інтерес до проблем виховання. У Франції за 25 років після появи "Емілія" було опубліковано вдвічі більше робіт з питань виховання, ніж за попередні 60 років.

Вже за життя Руссо його педагогічні ідеї стали предметом пильного вивчення. Багато діячів французького Просвітництва прийняли руссоїстську педагогіку зі значними застереженнями. Особливо критично до них поставилися прихильники ідеї соціальної детермінації виховання К. Гельвеції та Вольтер. Так, Вольтер іронізував над природним вихованням як заклик "поставити людину на карачки". Проте Вольтер знаходив у педагогічному романі сторінок п'ятдесят, гідних, щоб їх "переплести в саф'ян".

Антируссоїсти обрали дві схеми критики: або визнавали цінність педагогічних ідей Руссо, або стверджували, що будь-яка приваблива ідея Руссо запозичена. Набагато більше, проте, було тих, хто усвідомив велич та перспективність педагогічної концепції Ж.-Ж. Руссо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник. Київ. : Книга, 2005. 528 с.
2. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка : Курс лекцій. Житомир : ЖДПУ, 2002. 260 с.
3. Сисоева С. О., Соколова І. В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навчальний посібник. Київ, 2003. 308 с.